नवरङ्ग २०६८ डम्बर घिमिरे विशेषाङ्कको कृतिपरक विश्लेषणात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

अन्तर्गत नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको

नेपाली विषयको दशौं पत्रको प्रयोजनको

लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

विष्णुकुमार चेम्जोङ्ग

शैक्षिक सत्र २०६५/०६६ (२००९ई.)

नेपाली विभाग

परीक्षा रोल नं. : ९६२००९९ (प्राइभेट)

२०७०

नवरङ्ग २०६८ डम्बर घिमिरे विशेषाङ्कको कृतिपरक विश्लेषणात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

अन्तर्गत नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको

नेपाली विषयको दशौं पत्रको प्रयोजनको

लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

विष्णुकुमार चेम्जोङ्ग

शैक्षिक सत्र २०६५/०६६ (२००९ई.)

नेपाली विभाग

परीक्षा रोल नं. : ९६२००९९ (प्राइभेट)

२०७०

✍ विष्णुकुमार चेम्जोङ्ग

नवरङ्ग २०६८ डम्बर घिमिरे विशेषाङ्कको कृतिपरक विश्लेषणात्मक अध्ययन

✍ विष्णुकुमार चेम्जोङ्ग

नवरङ्ग २०६८ डम्बर घिमिरे विशेषाङ्कको कृतिपरक विश्लेषणात्मक अध्ययन

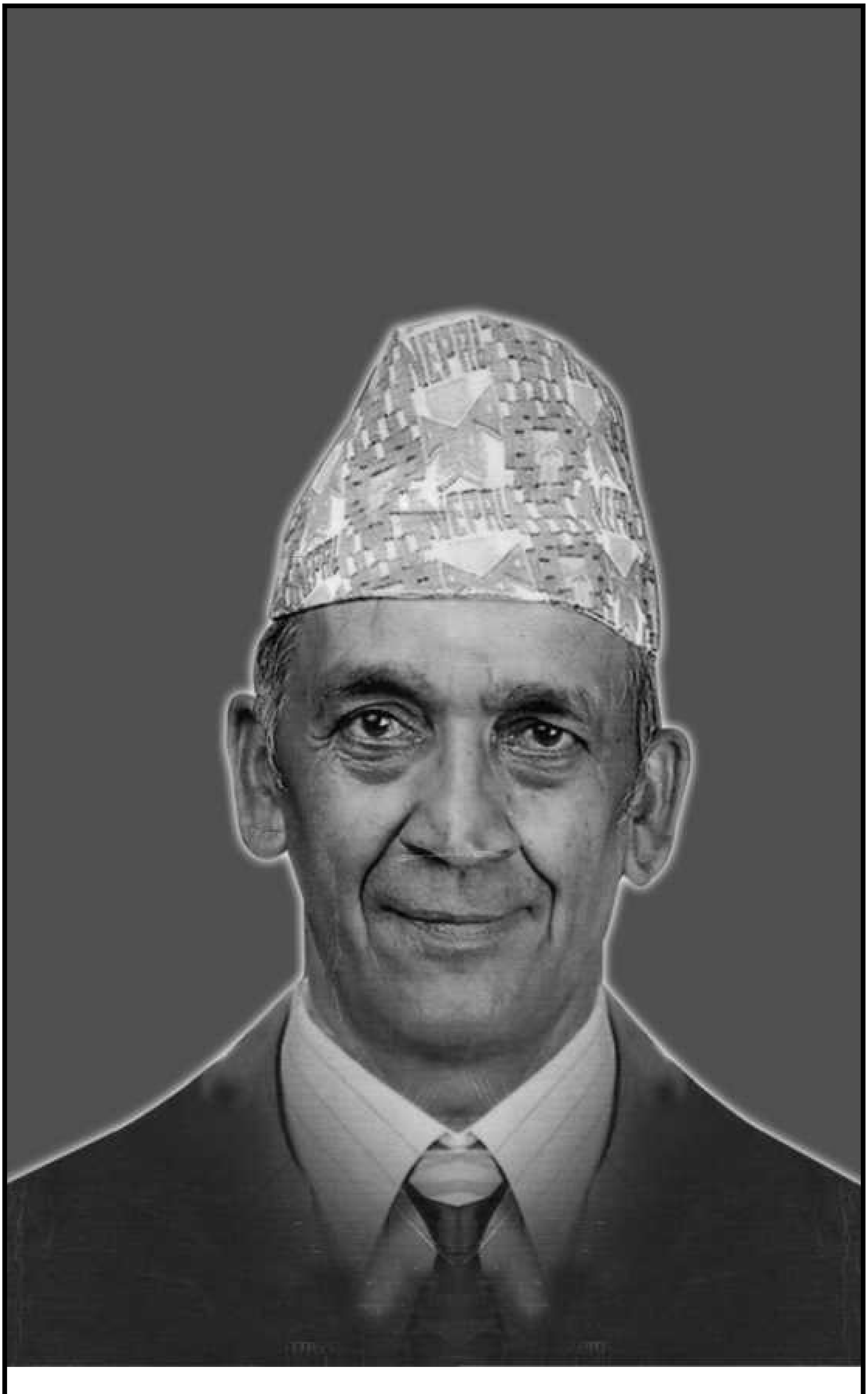

शोधकार्यका प्रमुख व्यक्तित्व
हास्यव्यङ्ग्यकार कवि डम्बर घिमिरे

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, नेपाली विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको प्राइभेट छात्र विष्णुकुमार चेम्जोङ्गले **नवरङ्ग २०६८ डम्बर घिमिरे विशेषाङ्कको कृतिपरक विश्लेषणात्मक अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निक्कै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम, नेपाली विभागसमक्ष सिफारिश गर्दछु ।

मिति :- वि.सं. २०७०/३/२०

बुद्धिप्रसाद घिमिरे
विभागीय प्रमुख
नेपाली विभाग
महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस
इलाम

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली विषयको दशौं पत्रको प्रयोजनका लागि श्री म.र.ब. क्याम्पस इलामका सह-प्राध्यापक आदरणीय गुरु बुद्धिप्रसाद घिमिरे ज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । जतिसुकै निजी व्यस्तताका बीच पनि आवश्यक सर-सल्लाह र उचित निर्देशन प्रदान दिनु भएर यस शोध कार्यको लेखनमा अभिप्रेरित गर्नुहुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरुज्यूप्रति म हार्दिक आभार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

प्राइभेट विद्यार्थीको रूपमा तह पार गरे पनि प.नि.का. बल्खु काठमाण्डौले घरपायकको सुविधा दिई मलाई म.र.ब. क्याम्पस इलामको नेपाली विभागलाई निर्देशन गरीदिन पत्रलेखेको हुँदा त्रि.वि.प.नि.का. प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्दा पलपल आवश्यक सल्लाह सुझाव एवम् सहयोग गर्नुहुने म.र.ब. क्याम्पस इलामको नेपाली विभागका सम्पूर्ण श्रद्धेय गुरुज्यूहरुप्रति कृतज्ञ छु ।

शोधपत्रको शीर्षक स्वीकृत गरी आवश्यक शोध सामग्रीको बारेमा सल्लाह सुझाव लेखनमा समेत प्रोत्साहन गर्नुहुने श्री म.र.ब. क्याम्पस इलामका नेपाली विभागीय प्रमुख आदरणीयगुरु सह-प्राध्यापक श्री बुद्धिप्रसाद घिमिरेप्रति म ऋणी छु । यसै गरी मलाई शिक्षाको यस्तो स्तरसम्म पुग्न सहयोग गर्नुहुने मेरा पिता नरबहादुर चेम्जोङ र माता स्व. गौमाया चेम्जोङ, मामा खड्कप्रसाद आङ्देम्बेप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । कार्य व्यस्ततामा निरन्तर साथ दिने श्रीमती राममती चेम्जोङ छोराहरु विमल, नोवल, भुवन, छोरीहरु हेमन्ता, एकता साथै सम्पूर्ण आफन्तजनको वात्सल्यप्रति नतमस्तक छु । मेरो लेखनकार्यमा विद्यालयको अमूल्य समय प्रदान गर्नुहुने श्री जनकल्याण उ.मा.वि. फाक्तेप-३, पाँचथरका प्रधानाध्यापक श्री कुम्बहाङ नेम्बाङ तथा सिङ्गो विद्यालय परिवारप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने सिलशिलामा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराई आफ्नो जीवनका, कृतिका बारेमा जानकारी दिएर शोधकार्यमा सहयोग गरिरहनु भएका मेरा शोधका प्रमुख व्यक्तित्व हास्यव्यङ्गयकार कवि गुरु श्री डम्बर घिमिरेप्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयारीका क्रममा उपयुक्त छरितो रुपमा टङ्कण गरी सहयोग गरिदिनु हुने इलाम डेक्सटप सेन्टर इलामका युवराज थामी तथा बहिनी पूर्णिमा थामीलाई हार्दिक धन्यवाद टक्रयाउछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपाली विभाग महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम समक्ष पेश गर्दछु ।

विष्णुकुमार चेम्जोङ
नेपाली विभाग
एम.ए. दोस्रो वर्ष (प्राइभेट)
परीक्षा २०६५-०६६ (२००९ ई.)

मिति :- २०७०।०३।२०
सन् :- ०४।०७।२०१३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली विभाग

महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम

स्वीकृति पत्र

स्नातकोत्तर तहको छात्र विष्णुकुमार चेम्जोङ्गद्वारा प्रस्तुत गरिएको **नवरङ्ग २०६८ डम्बर घिमिरे विशेषाङ्कको कृतिपरक विश्लेषणात्मक अध्ययन** शीर्षकको स्नातकोत्तर तहको दशौं पत्रको परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत गरिएको शोधपत्रलाई स्नातकोत्तर उपाधिका निमित्त स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

....
विभागीय प्रमुख
रामप्रसाद गुरागाईं
सह-प्राध्यापक
श्री म.र.ब. क्याम्पस, इलाम

....
बाह्य परीक्षक
कमलप्रसाद गुरागाई
सह-प्राध्यापक
श्री मेची बहुमुखी क्याम्पस भद्रपुर, झापा

....
शोध निर्देशक
श्री बुद्धिप्रसाद घिमिरे
सहप्राध्यापक (सेवा निवृत्त विभागीय प्रमुख)
म.र.ब.क्याम्पस, इलाम

मिति २०७०/०४/३२
ई.सं. : २०१३/०८।१६

सङ्केत सूची

सङ्केत	पूरा रूप
अ.	अध्याय
अनु.	अनुवादक/अनुवाद
ई.सं.	इस्वी सम्वत्
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
डा.	डाक्टर
तृ.स.	तृतीय संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
द.स.	दशौं संस्कण
प.नि.का.	परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय
पृ.	पृष्ठ
प्रा.	प्राध्यापक
वि.सं.	विक्रम सम्बत्
म.र.ब.	महेन्द्र रत्न बहुमुखी
सम्पा.	सम्पादक/सम्पादन

शोधसार

शोधशीर्षक : नवरङ्ग, २०६८ डम्बर घिमिरे विशेषङ्कको कृतिपरक विश्लेषणात्मक अध्ययन ।

शोधनिर्देशक : श्री बुद्धिप्रसाद घिमिरे सह-प्राध्यापक नेपाली विभाग, महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम

शोधार्थी : विष्णुकुमार चेमजोङ्ग

शोधप्रयोजन : त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनका लागि ।

शैक्षिकसत्र : २०६५-६६ (२००९ ई.)

प्रस्तुत मिति : २०७०/०३/२०

प्रस्तुत नवरङ्ग २०६८ कवि डम्बर घिमिरे विशेषाङ्कको कृतिपरक विश्लेषणात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र निम्नलिखित पाँच परिच्छेदका मूल शीर्षकमा विभाजन गरी आवश्यकता अनुसार विभिन्न उपशीर्षकहरु समेत राखी अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।।

१. पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय

२. दोस्रो परिच्छेद : कवि डम्बर घिमिरेको परिचय

३. तेस्रो परिच्छेद : हास्यव्यङ्ग्यको सैद्धान्तिक सन्दर्भ

४. चौथो परिच्छेद : नवरङ्ग डम्बर घिमिरे विशेषाङ्क २०६८ भित्रका रचनाहरुको अध्ययन विश्लेषण

५. पाँचौ परिच्छेद : उपसंहार र एवं शोध निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधपत्रको पहिलो परिच्छेदमा शोधपरिचय प्रस्तुत गरिएको छ । यस क्रममा शोधशीर्षक, उद्देश्य, समस्याकथन, शोधपत्रको औचित्य र महफ्व, पूर्वकार्यको समीक्षा, सीमा, सामग्री सङ्कलन, शोधपत्रको रूपरेखा आदिका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेदमा कवि डम्बर घिमिरेको परिचय शीर्षक राखिएको छ । यसलाई स्पष्ट पार्न जन्म, जन्मस्थान र वाल्यकाल, शिक्षादीक्षा एवं उच्च शिक्षा, बैबाहिक सम्बन्ध र सन्तान,पेशागत व्यक्तित्व, संस्थागत संलग्नता तथा सामाजिक व्यक्तित्व, साहित्यिक व्यक्तित्व, साहित्य सिर्जनामा प्रेरणा प्रकाशित कृतिहरु र प्रकाशोन्मुख कृतिहरु, सम्मान, पुरस्कार र हालको बसाई राखिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदमा हास्यव्यङ्ग्यको सैद्धान्तिक सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिच्छेदमा हास्यव्यङ्ग्यको परिचय, हास्यव्यङ्ग्यको परिभाषा/व्युत्पति, हास्यव्यङ्ग्यको पूर्वीय र पाश्चात्य मत, हास्यव्यङ्ग्यको आन्तरिक र बाह्य तत्वहरु, हास्यव्यङ्ग्यको प्रमुख उद्देश्य

प्रस्तुत गरिएको छ । नेपाली हास्यव्यङ्ग्य इतिहासको सेरोफेरोमा काल विभाजन गरी प्रारम्भ कालदेखि आधुनिक कालसम्मका हास्यव्यङ्ग्यकारहरुको योगदानबारे चर्चा गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेदमा नवरङ्ग डम्बर घिमिरे विशेषङ्क २०६८ भित्रका रचनाहरु अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस अन्तर्गत नवरङ पत्रिकामा डम्बर घिमिरेको महत्व र उपयोगिता प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसरी नै नवरङ डम्बर घिमिरे विशेषाङ्क भित्रका रचनाहरुको वर्गीकरण गरी घिमिरेका समसामयिक फूटकर व्याङग्यात्मक कविता संग्रह भीष्म प्रतिज्ञा र घामपानीको विश्लेषण गरिएको छ । त्यसरी नै डम्बर घिमिरेको ऐतिहासिक खण्डकाव्य धर्मकुमारी स्मृति काव्यको विश्लेषण गरिएको छ । हास्यव्ङ्ग्यकार घिमिरेको श्रव्यात्मक तितोपिरो एल्वम क्यासेटको विश्लेषण चौथौ परिच्छेदको निष्कर्ष समेत दिइएको छ ।

पाँचौ परिच्छेद प्रस्तावित सबै परिच्छेदमा गरिएको अध्ययन र विश्लेषणको निष्कर्ष प्रस्तुत गरी अन्त्यमा हास्यव्यङ्ग्यकार डम्बर घिमिरेका बारेमा शोध कार्य गर्ने जिज्ञासुका निम्ति सम्भाव्य शोध शीर्षकहरु दिइएको छ ।

यसरी प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययनका सिलसिलामा प्रयोग गरिएका सामग्रीलाई सन्दर्भग्रन्थ सूचीमा समावेश गरिएको छ ।

विषय सूची

	पहिलो परिच्छेद	**१–८**
१.	शोधपत्रको परिचय	१
१.१	शोध शीर्षक	१
१.२	शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३	समस्याकथन	१
१.४	शोधकार्यको औचित्य र महत्व	२
१.५	शोध कार्यको उद्देश्य	२
१.६	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७	शोधकार्यको सीमा	७
१.८	शोधविधि	८
१.९	शोधपत्रको रूप रेखा	८
	दोस्रो परिच्छेद	**९–१५**
२.	कवि डम्बर घिमिरेको परिचय	९
२.१	जन्म, जन्मस्थान र बाल्यकाल	९
२.२	शिक्षा दीक्षा एवं उच्च शिक्षा	१०
२.३.	वैवाहिक सम्बन्ध र सन्तान	११
२.४	पेशागत व्यक्तित्व	११
२.५	संस्थागत संलग्नता तथा सामाजिक व्यक्तित्व	११
२.६	साहित्यिक व्यक्तित्व, साहित्य सिर्जनामा प्रेरणा प्रकाशित कृतिहरू र प्रकाशोन्मुख कृतिहरू	१२
२.७	सम्मान, पुरस्कार, हालको बसाइ	१७
२.८	निष्कर्ष	१३
	तेस्रो परिच्छेद	**१६–५७**
	हास्यव्यङ्ग्यको सैद्धान्तिक सन्दर्भ	**१६**
३.१	हास्यव्यङ्ग्यको परिचय	१६
३.१.१	पृष्ठभूमि	१६

३.१.२ हास्यव्यङ्ग्य परिचय १६
३.२.१. हास्यव्यङ्ग्यको परिभाषा/व्युत्पति १८
३.२.२. हास्यव्यङ्ग्व्य सम्बन्धी पूर्वीय मत २०
३.२.३. पूर्वीय दृष्टिमा हास्यव्यङ्ग्यको वर्गीकरण २१
३.२.३.१. नाट्यशास्त्रका प्रणेता भरतमुनिका अनुसार २२
३.२.३.२ संस्कृतका आचार्य विश्वनाथका अनुसार २२
३.२.३.३ पूर्वीय आचार्य पण्डितराज जगन्नाथका अनुसार २२
३.२.४. हास्यव्यङ्ग्यको पाश्चात्य मत २२
३.२.५. हास्यव्यङ्ग्यको पाश्चात्य वर्गीकरण २४
३.२.५.१. ह्युमर (स्मितहास्य) २४
३.२.५.२ वीट (बाग्वैदग्ध्य) २४
३.२.५.३ सटायार (व्यङ्ग्य) २५
३.२.५.४ आइरोनी (बक्रोक्ति) २५
३.२.५.५ प्यारोडी (विद्रूपण वा परिहास) २६
३.२.६. हास्यव्यङ्ग्यका तत्वहरू २६
६.१ हास्यव्यङ्ग्यको आन्तरिक तत्व २६
६.२ हास्यव्यङ्ग्यको बाह्य तत्व २७
३.२.७ हास्यव्यङ्ग्यको प्रमुख उद्देश्य २८
३.३ नेपाली हास्यव्यङ्ग्य इतिहासको सेरोफेरो ३०
३.३.१ नेपाली हास्यव्यङ्ग्यको मौलिक परम्परा ३०
३.३.२ नेपाली हास्यव्यङ्ग्य लेखनको कालक्रमिक विकास ३१
३.३.२.१ प्रारम्भ काल ३१
३.३.२.२ माध्यमिक काल ३३
३.३.२.३ आधुनिककाल ३४
३.३.२.३.१ पृष्ठभूमि ३४
३.३.२.३.२ वि.सं. २००७ सालदेखि २०१६ सालसम्म ३६
३.३.२.३.३. वि.सं. २०१७ सालदेखि २०३० सालसम्म ३७

३.३.२.३.४. वि.सं. २०३१ सालदेखि २०४६ सम्म ४०
३.३.२.३.५. २०४६ पछिको नेपाली हास्यव्यङ्ग्य ४२
३.३.२.३.६ २०४६ पछिको नेपाली हास्यव्यङ्ग्यका केही प्राप्ति, केही पर्यवेक्षण ४२
३.३.२.३.७. २०४६ पछिको हास्यव्यङ्ग्य केही प्रमुख प्रवृत्ति ४७
३.३.२.३.८ हास्यव्यङ्ग्यकार डम्बर घिमिरेको नेपाली हास्यव्यङ्ग्यमा स्थान ४९
चौथो परिच्छेद **५८-१०४**
४. नवरङ्ग डम्बर घिमिरे विशेषाङ्क २०६८ भित्रका रचनाहरूको अध्ययन विश्लेषण ५८
४.१ पृष्ठभूमि ५८
४.१.२ नवरङ्ग पत्रिकामा डम्बर घिमिरेको देन ६२
४.१.३ नबरङ्ग पत्रिकामा डम्बर घिमिरे विशेषाङ्क प्रकाशनको महत्व र उपयोगिता ६३
४.२. नबरङ्ग डम्बर घिमिरे विशेषाङ्क भित्रका रचनाहरूको वर्गीकरण र मूल्याङ्कन ६४
४.२.१. हास्यब्यङ्ग्य कवि डम्बर घिमिरेका कविताहरूको वर्गीकरण ६४
४.३ निष्कर्ष र मूल्याङ्कन १०४
पाँचौ परिच्छेद **१०५-१०८**
उपसंहार र शोध निष्कर्ष **१०५**
५.१ उपसंहार र शोधनिष्कर्ष १०५
५.२ अग्रिम अध्ययनका निम्ति शोध शीर्षक १०८
सन्दर्भ ग्रन्थसूची १०९
परिशिष्ट क
परिशिष्ट ख
परिशिष्ट ग